

άγιασματα είναι τεκμήρια τῆς ὑπάρχεως ναῶν ἐρειπωθέντων αὐξάνουσιν ἀπίστεύτως, ως ἔρρεθη ἀνωτέρω, τὸν ἀριθμὸν τῶν βυζαντινῶν ναῶν καὶ εὐκτηρίων οἰκων ἄνευ ἱστορικῶν ἡ ὀπωδόποτε ἀλλων αὐθεντικῶν ἀποδεῖξεων· φαίνονται δὲ ἀριθμενοὶ τὴν γνῶμην αὐτῶν ἀβασανίστως ἐκ παραδόσεως τοῦ λαοῦ ἀκρίτου καὶ μὴ ἀὐθεντικῆς. Ἀκατανόπτός ἐστιν ἡ σπουδὴ αὐτῶν ἵνα θεραπεύουσα καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα, ἐνεργῇ πανταχοῦ καὶ πάντοτε καθὼς πιστεύομεν, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς μεμονωμένοις καὶ μακράν εὐκτηρίων οἰκων ἐν γωνίᾳ που καὶ παραδόστω ἀναβλύζουσιν ἀγιάσμασι. Μετὰ τὴν δημοσίευθεῖσαν γνῶμην τοῦ ἀκαμάτου ἐν μεσαιωνολογικαῖς ἐρεύναις κ. Μ. Γερεών, ἐν ᾧ διὰ μακρῶν καὶ μετ' ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας ἔξετάζει τὸ ζήτημα περὶ ἀγιασμάτων ὑφ' ὅλας αὐτοῦ τὰς ἐπόψεις καὶ πᾶς τὰ συμπεράσματα εἰσὶν ἀνεπιδεκτα ἀντιρρήσεως, κρίνω περιττὴν τὴν περατέρω ἐπ' αὐτοῦ ἐρευναν, τούλαχιστον ὑπὸ κριτικὴν καὶ τεχνικὴν ἐποψίην.

Τεθέντος διτοὶ πολλὰ ἡ δλίγα παρ' ἡμῖν ἀγιάσματα τεκμηριούσιν ἀναμφισβητήτως τὴν παρ' αὐτοῖς ὑπαρχεῖν ἐρειπίων ἀρχαίων ναῶν, ἀράγε αἱ πηγαὶ τῶν ἀγιασμάτων ἀνέβλιυσαν ἐκοῖ εἰς χρόνους μεταγενεστέρους, ἡ προϋπῆρχον καὶ ὑφίσταντο ἐν τοῖς ἰεροῖς ναοῖς ἡ ἕγγυς αὐτῶν, πρὸ τῆς ἐρειπώσεως καὶ καταστροφῆς καὶ κατόπιν ἔξεχώσθησαν, ἡ αὐτομάτως ἀνέβλιυσαν καὶ ἔξακολουθοῦσι μέχρι τοῦ νῦν ὑπάρχουσαι; Βεβαίως τὸ δεύτερον φαίνεται πιθανότερον. Ἀλλὰ τότε ὑπὸ ποιαν ἴδιότητα δέοντα ἵνα ἐνοίσωμεν τὰς καθηγιασμένας ταύτας πηγὰς ὑφίσταμένας ἐν τοῖς ἰεροῖς ναοῖς; Μήπως ἔκαστος τούτων εἴχε λοῦμα ἢ λοῦσμα; Περὶ τούτου δὲν δυνάμεθα ἵν, ἀποφανθῶμεν μετὰ βεβαιότητος, διότι ἱστορικῶς εἰσὶ γνωστὰ εἰς ἡμᾶς μόνον τὰ λούματα τῆς Ζωόδοχου Πηγῆς, τοῦ Ἀρεοβίνου καὶ δύο ἢ τριῶν ἀλλῶν ναῶν, ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τὸ λοῦμα τῶν Βλαχερνῶν, διότε περιγράφεται ὑπὸ τῶν χρονογράφων ἐν ἀφελεῖ λεπτομερεῖᾳ ὡς ἴδιον γνώρισμα τοῦ περικαλλίους ἐκείνους ναοῦ. Ἡ μῆπως τὰ παρ' ἡμῖν ἀγιάσματα ἀντικατέστησαν τὰ περιφραντήρια τῶν ἀρχαίων κριστιανικῶν ναῶν; — Ταῦτα λέγονται καὶ ἀγιασματάρια. Ὁ δὲ Συνέδιος (ἐν ἐπιστολῇ 121) ὄνδραζει καθαρτήρια χέρνιβα καὶ τοποθετεῖ ταῦτα εἰς τὴν εἰσόδον τοῦ νάρθηκος. Εἶναι γνωστὸν διτοὶ ἐν αὐτοῖς καθηγιασμένου ὑδατος περιεργαντίζοντο οἱ εἰδερχόμενοι εἰς τὸν ἰερὸν ναὸν. Ἐπειδὴ οἱ βυζαντινοὶ ἱστοριογράφοι δλίγας εἰδῆσεις παρέχουσι, καὶ ταῦτας οὐχὶ συγκεκριμένας καὶ σαφεῖς, περὶ ἀγιασμάτων, ὡς ἐννοοῦμεν ταῦτα σήμερον, δὲν είναι δυνατὸν ἵνα δδηγηθῶμεν ἀδικαλῶς ὑπὸ αὐτῶν μόνον εἰς τὴν ἐπίλυσιν τῆς ἀνωτέρω ἀπορίας ἄνευ τῆς κοινολατήσιος παραδόσεως. Αὕτη δύναται ἵνα κάλλιον διδουχήσῃ ἡμᾶς μέχρι βαθμοῦ τινος. έαν ἡ ἀπιλλαγμένη γραμμή δημητράτων. Τεκμαιρόμενοι ἐκ τοῦ ἐν τῷ καθολικῷ τῆς ἀγίας Σοφίας ἀγίου Φιέατος, διότε ἀναφέρουσιν ὁ Πορφυρογέννητος καὶ ὁ Χωνιάτης, διτοὶ καὶ ἔξι διαλογούσιν δὲν λέγουσιν ἀλλοι ἱστορικοί (Σ. βυζαντίου Κων/πόλεως τόμ. Α' σελ. 181, 312. καὶ τόμ. Β' σ. 231, 267 κλπ.) ὑποτοπάζομεν διτοὶ καὶ ἐν τισιν διλοις

ναοῖς τῶν βυζαντινῶν ὑπῆρχον ὅμοιαι πηγαὶ ὑδατος, ὡς ἔχουσι καὶ νῦν πολλοὶ ιεροὶ ναοὶ τοιαύτας, διτοὶ καθιέρωσεν οὐχὶ ἀλλόγως εἰς ἀγιάσματα ἡ εὐλάβεια τῶν χριστιανῶν καὶ ἡ ιερότης τοῦ τόπου, ἐν ᾧ εὑρίσκονται. Τούτου ἀποδεκτοῦ ὕδως γενομένου, δέοντα μὴ ξενίζῃ ἡμᾶς ἡ καθ' οἰονδήποτε τρόπον ἀνεύρεσις πηγῆς ἀγιάσματος ἐν τοῖς ἐρειπίοις ιεροῦ ναοῦ ἡ εὐκτηρίου οἰκου ὑφίσταμένου ποτέ. Τοῦτο είναι εὐεξήγητον, ὥστε πάντα ἐπ' αὐτοῦ μακρόν λόγον ἥγονται περιττόν. Δὲν φέροντας τολμηρόν ἵνα ἐκ τοῦ οικοποῦ καὶ τῆς χρήσεως τῶν παρ' ἡμῖν ἀγιασμάτων προεικάδωμεν τὸν σκοπὸν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἐν τοῖς βυζαντίοις ναοῖς ὑφίσταμένων φρεάτων καὶ ἀλλων πηγῶν ὑδατος, καὶ κατὰ λογικὴν ἀκολουθίαν ἀποφανθῶμεν τὴν χρῆσιν τούτων μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὡς ἐστιν εἰς καὶ ὁ σκοπός. Τὰ λούματα φαίνονται μὲν ὑπαγόμενα εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν, ἀλλὰ δέοντα μὴ συγκέντωται μετὰ τῶν πηγῶν τούτων. Τὰ λούματα, ἀπερ είναι δυνατὸν ἵνα γένωνται αντικείμενον ίδιου λόγου, ἡσαν διάφορα κατὰ τὸν τρόπον τῆς χρήσεως, εἰ μὴ κατὰ τὸν σκοπόν.

Πάντα τὰ ἐν τῇ περιφερείᾳ Κων/πόλεως ὑπάρχοντα ἀγιάσματα δυνάμεθα ἵνα ὑπαγύωμεν εἰς τέσσαρας κατηγορίας: 1) εἰς ἀγιάσματα, ὃν ἡ ἀρχὴ ἀνάγεται εἰς αἰτια διάφορα· 2) εἰς ἀγιάσματα ὑποδειχθέντα κατ' ὄναρ εἰς εὐλαβεῖς, οὐ ἐνεκ πρέπει ν' ἀναζητήσωμεν μετὰ πολλῆς ἀκριβείας καὶ προσδοχῆς ἀν τὸ ἀδαφὸς αὐτῶν ἔχῃ τι τὸ ἔξαιρετικὸν ὑπὸ τὴνέποψιν τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος· 3) εἰς ἀγιάσματα, ἀπερ τοπογραφικῶς ἔξεταζόμενα, παρουσιάζουσι πάσας τὰς συνθήκας διτοὶ ησάν ποτε μέρη ναῶν ἱστορικῶς ἀγνώστων ἡμῖν, ὃν οὐδὲν ἔχνος διέσωσεν πίμην ὁ πανδαμάτωρ χρόνος· καὶ 4) εἰς ἀγιάσματα ἀπολαύοντα ἔξαιρετικοῦ σεβαδοῦ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ, ἀγιάσματα ἱστορικά ἢ βεβαιούμενα ὑπὸ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἐγκρίτου παραδόσεως, ἀνερχομένης εἰς χρόνους ἀπωτάτους, διτοὶ κεῖνται ἐπὶ ἐδάφους, ἐφ' οὐ ἀνηγείροντο ποτε ναοὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀναφερόμενοι. Τὸν μὲν ἔξετασιν τῶν ἀγιασμάτων τῶν τριῶν πρετῶν κατηγοριῶν οὐδὲν λόγως ἐπιχειρῶ ἀλλὰ τὴν τοπογραφικὴν ἔρευναν τῶν ἀγιασμάτων τῆς τετάρτης κατηγορίας θέλω δρίσει ὡς ἀντικείμενον ίδιου λόγου ἐν ἐτέρῳ γνωμοδοτήσει μου, μὴ ἀφιστάμενος τῶν ἱστορικῶν ἔξαγομένων ὡς πρὸς τὸν προσδιορισμὸν τῆς θέσεως ναῶν ἱστορικῶς γνωστῶν. Περαίνων τὰ δλίγα ταῦτα ἔχω δι' ἐλπίδος διτοὶ τὸ ὑπὸ δψην ἡ ζήτημα θά ἐκτιμηθῇ δεόντως καὶ θά ἐφεδικύσῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἐπιαίσθιων, ὥπας ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς συζητήσεως αὐτοῦ προκύψῃ ἀγαθόν τι.

ΗΑΙΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΗΣ.

B'.

Μετ' ἐνδιαφέροντος παρακολουθήσας τὸν ἐν τῇ Μεσαιωνικῇ ἀγιασμάτων συζητησιν, καὶ τὰς περὶ τούτων γνῶμας τῶν ἐπιφανεστέρων αὐτῆς μελῶν ἐπισταμένων μελετήσας, ἐπισκεψθεὶς δὲ καὶ ἔγω πολλὰ τοιαύτα ἐν τε Ἀδριανούπολει καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Θράκης ὑπάρχοντα καὶ ἐπὶ τόπου μελετήσας τὸ

πρᾶγμα, ἐδχημάτισα τὸν πεποιθησίν, ὅτι πρὸν ἡ τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα ἔξετασθῇ ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις. ἀς ὁ διαιρετὸς μεθαιωνολόγος καὶ εἰσηγητὴς τοῦ ζητήματος οὐ. Μ. Γεδεών ἐν τῇ περὶ τῶν ἀγιασμάτων γνώμῃ προέτεινε, πᾶσα περὶ αὐτῶν γνώμην τυγχάνει πρώσεος καὶ παρακεκινδυνευμένην· ίδιος δὲ πρέπει νὰ ἔξετασθῇ ἡ ἀρχὴ τῶν ἀγιασμάτων, νὰ μελετηθῇ ἡ φύσις αὐτῶν, καθὼς καὶ ἡ γεωγραφικὴ θέσις, νὰ ἔξετασθῶσιν αἱ περὶ αὐτῶν γνῶμαι τῶν τε ἀρχαίων καὶ νεωτέρων εἰλικρινῶς καὶ ἀνευ προκαταλήψεως, ὡς ἀρμόζει εἰς πάσας τὰς ἐπιστημονικὰς συζητήσεις· διότι ἐκ τῆς μονομεροῦς τοῦ ζητήματος ἔξετασθεώς προκύπτουσι συμπεράφματα ἐκ διαιρέσου ἔστιν δὲ ἀντικείμενα πρὸς ἀλληλα, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος συνένθη· διότι ἐνῷ οἱ κ.κ. Μ. Γεδεών καὶ Ι. Μηλιόπουλος ισχυρίζονται, ὅτι ματαιόπονεῖ τις ζητῶν παρ' ἐκαστον τῶν ἀγιασμάτων καὶ ἐρείπια ναοῦ, ὁ κ. Ἐλ. Ταπεινὸς ὑποστηρίζει τούναντίον, ὅτι δύον ἀγιασμὰ ἔκει καὶ ναός. Τίνα τῶν δύο γνωμῶν νὰ ἀσπασθῇ τις; Ὡπέρ ἐκατέρας προσάγονται πλεῖστα καὶ βασιμώτατα ἐπιχειρήματα, πολλὰ δὲ παραδείγματα φέρονται πρὸς ἐπικύρωσιν. Καὶ ὅμως οὐδετέρᾳ τούτων τυγχάνει καθόλου, ἀλλ' ἐπὶ μέρους μόνον ἀληθῆς, καὶ τοῦτο, διότι δὲν ἔξητάσθι εἰσέστη τὸ ζητημα ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις, διότι δὲν ἔξηνταλήθη τὸ ζητημα.

Τοιαύτην γνώμην ἔχων περὶ τοῦ ὑπὸ συζήτησιν θέματος θέλω πειραθεῖ διὰ βραχέων νὰ ἔξετασθω τὸ ζητημα ὑπὸ τῶν ιστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν ἐποψῶν, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἐφικτὸν ἀνθρώπῳ 32 ὥρας καθ' ἔβδομάδα ἐν τῷ ἐνταῦθα Ζαππειῷ ἐργαζομένῳ, ὅπως παράσχω ἀφορμὴν τοῖς πολλῷ ἐμοῦ ικανωτέροις καὶ διαθέτουσι πλειόνα χρόνον καὶ μέσα αξιοτίμοις ἐταίγοις, ἵνα μετὰ μείζονος ἐπιστασίας ἔξετάσωσι τὸ πρᾶγμα, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ τῆς ἀληθείας εὑρεσίς.

Ἡ τῶν παρ' ὅμιν ἀγιασμάτων ἀρχὴ, κατά γε τὸν ἔμιν γνώμην πίκιστα δέον ν' ἀνάγνηται εἰς τὸν κολυμβηθραν τοῦ Σπιλωάμ, ὡς τις τῶν ἀγαπητῶν ἑταίρων ὑπηρίξατο, ἀλλ' εἰς τὸν ἀρχαῖον εἰδωλολατρικὸν κύδμον, εἰς τὸν θρησκείαν τῶν εὐκλεῶν ὅμῶν προγόνων. Ἐκ τῆς φυσικῆς αὐτῶν θρησκείας παρέμεινε καὶ ἡ ιδέα τούτων μετὰ τοσούτων δεισιδαιμονιῶν καὶ προδοτῶν καπ. ἐν τῷ ἡμετέρῳ γένει, καὶ δὲν εἶνε κατ' ἀκολουθίαν παρείσακτα ἐκ τῆς ἐθραϊκῆς θρησκείας. Τοσοῦτοι αἰῶνες δὲν ισχύσαν, ὅπως ἔχαλεῖψωσι τὰς ιδέας ταύτας ἀπὸ τῆς συνειδήσεως τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ὅπερ φαίνεται συμπεδηγμένον αὐταῖς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ εἰς τὴν ιαματικὴν καὶ θαυματουργὴν ἔστιν ὅτε δύναμιν ὑδάτων τινῶν διὰ τῆς ἐπ' αὐτῶν ἐπενεγγείας μυστηριώδους δυνάμεως πίστεις τοῦ ἡμετέρου λαοῦ δὲν ἀντέκειτο οὔτε πρὸς αὐτῶν τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, οὔτε πρὸς αὐτὸ τὸ πνεύμα τοῦ Χριστιανισμοῦ: τὸν δι' ὑδατὸς κάθαρσιν τῶν τε σωματικῶν καὶ ψυχικῶν νοσημάτων διὰ τοῦ ἀγίου βαπτισμάτος καθιερώσαντος, διὰ ταῦτα ἡ θέσις δοκίμων θρησκεία οὐ μόνον δὲν πήγανοισθη πρὸς ἔξοντασιν τῆς ιδέας ταύτης τοῦ εὐσέβοις ὅμῶν γένους, ἀλλὰ τούναντίον τὰ ἐν τε τῇ παρά τῇ Προβατικῇ καὶ τῇ τοῦ Σπιλωάμ κολυμβηθεῖ γενόμενα θαύματα τοῦ Κυρίου ὅμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διαπρυσίως κηρύ-

ζασα παρουσιάζεται ἐνιδίχεοδα ταύτην, ἢν ὅμως νιοθετήσασα ἐπὶ τὸ χριστιανικῶτερον ἐτροποποίησε. Καὶ οὗτος δὲ λόγος, δι' ὃν μέχρι τῆς σήμερον διετηρήθη ζωηρά ἡ εἰς τὸν ὑπαρχεῖν τῶν Νηροῦδων, Νηιάδων, Δρυάδων, Όφεστιάδων καὶ λοιπῶν φαιδρῶν τῶν θαλασσῶν, ποταμῶν, λιμνῶν, κρηνῶν, ὅτι ἔων καὶ ἄλλων τοιούτων θεοτήτων πίστις τοῦ ἀρχαίου ἐλλ. κόσμου καὶ τοῦ μετὰ Χριστόν, μεθ' ὅλων αὐτῶν τῶν ιδιοτήτων καὶ τῆς ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐπιδράσεως αὐτῶν, ἀς πολυειδῶς καὶ μετ' ἀπαραγιλλου επιτυχίας καὶ κάριτος ἔξεντην δημιύνειν ἡ δημιώδης Μοῦσα.

Ἐν Θράκῃ δὲ ίδιᾳ, τῇ θεοσεβεστάτῃ ταύτῃ καὶ ἐπὶ διαδόσει θρησκευτικῶν δοξασιῶν καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς Ἐλληνας ἐν τῇ ἀρχαιότητι διατεθυλημένην κώρη, ἀπὸ τῶν προστηροφικῶν ἔτι χρόνων ἐπεκράτη ἡ περὶ τῆς καθαρτικῆς ἀπό τε σωματικῶν καὶ ψυχικῶν νοσημάτων δυνάμεως ιδιότης ὑδάτων τινῶν, παρ' οἷς ὑπῆρχον Ἀσκληπιεῖα, πτοι νοσοκομεία, ἐν οἷς διὰ τῆς ὑδροθεραπευτικῆς μεθόδου ἐθεραπεύοντο ὑπὸ τῶν ιερέων τὰ ὑπὸ πολλῶν καὶ ποικίλων νοσημάτων μαστιζόμενα πλήθη τῶν ἀσθενούντων. Τοιαῦτα Ἀσκληπιεῖα οὐ μόνον ἐν πλείσταις παραποταμίοις πόλεσι καὶ κώμαις ὑπῆρχον, καθὰ κατάδηλον γίγνεται ἐκ τῶν παρ' αὐταῖς ἀνακαλυπτομένων ἐκάστοτε ἐργειπίων ἀρχαίων οἰκοδομημάτων καὶ ἡκρωτηριασμένων ἀγαλμάτων τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς Τργείας, ἀλλὰ καὶ ἐν μεσογείοις, ὡς ἐν Δουγάνωγλου τῆς Ἀν. Ρωμυλίας, ὅπερ καὶ ἐγὼ εἶδον. Ἰδιαὶ ὅμιως ἐφημιζετο ὁ τριάκοντα καὶ ὀκτώ ἐξ ἡμισείας θερμάς ἔχων καὶ ψυχρὰς τὰς πηγὰς κάλλιστός τε καὶ δριστος ποταμὸς Τέαρος ὡς εἰς ἀκεδίν τῆς ψώφας ἐπιτήδειος (Ἡροδ. Δ'. 90), καὶ ὁ Ἐδρος, εἰς οὐ τὰ ὑδατα, ὡς γνωστόν, λουσθεῖς ὁ μυτραλοίος υἱὸς τοῦ εὐρυκρείωνος Ἀγαμέμνονος ἀπολλάγη τῆς κατατρυχούσος αὐτὸν μανίας, ὡς καὶ βραδύτερον ὁ Ἀδριανός, ὃν ἐκάτερος διὰ τοῦ ιδίου ἐτίμησεν ὁνδύματος τὸν ἔμιν πατρίδα, ὁ μὲν Ὁρεστιάδα, ὁ δ' Ἀδριανούπολιν προσδαγορεύσας· ἀλλὰ καὶ σήμερον πλήν τῶν ἀπειροπληθῶν θερμῶν τῆς Θράκης πηγῶν ὑπάρχουσι καὶ μέρη, εἰς ἀ συρρέουσι πλήθη τῶν ἀσθενούντων, καὶ τὸ μὲν διὰ τῶν πηγαίων ὑδάτων λουσθεῖν, τὸ δὲ καὶ ἐν τάφοις κεκαυμένοις μὲν πρότερον διὰ φυγάνων, διὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ ὑδατος ἀκολούθως ἐσθεμένοις, ἔξαπλούμενα, καὶ διὰ διαφόρων κόρτων περικαλυπτόμενα καὶ ραντιζόμενα, τὸν ἀπὸ τῶν νοσημάτων αὐτῶν ἀπαλλαγὴν ἐπιτυχάνοισιν.

Πλὴν ὅμως τῶν πηγῶν τούτων ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις καὶ ἐτέρων πηγῶν ἐν τε τοῖς ἀγροῖς καὶ τοῖς ὅρεσιν ἀνακαλυφθεῖσῶν, τὸ ὑδωρ διὰ πολλοὺς λόγους θεωρεῖθαι ἡγιασμένον, καὶ ταῦτα εἶνε τὰ καλούμενα ἡ γιασματικά, ὃν μέγαν ἀριθμὸν δύναται τις ν' ἀνεύρῃ πολλαῖον, καὶ πλέον τῶν τριακοσίων ἐν τε τῇ Ἀδριανουπόλει καὶ τοῖς πέριξ, διὰ τοῦ χριστιανικοῦ ὄντος ἡγιασματικῶν προσωπικούμονιών. Τούτων ὅμως πρέπει νὰ διακρίνωμεν οὐσιώδεις τὰ πρῶτα, τὰ ἐξ αὐτῆς τῆς πολιαῖς ἀρχαιότητος πεφιλησμένα ὡς ἀκεδώδυνα. Ἐν τοῖς περιόδοις, ἀφιερωμένοις ίδιᾳ εἰς τὸν θεὸν Ἀσκληπιὸν καὶ τὴν Τργείαν, ὑπῆρχον ἐξ ἀνάγκης καὶ οἰκοδομάτινα παρ' αὐτὴν ἢ καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς πηγῆς, ἀτίνα ἐχροπίμενον ὡς ιερὰ μὲν τοῦ εἰς δν ἀφιερω-

μένα ἑτύγχανον θεοῦ, ἀναπαυτήρια δὲ τῶν πολλαχόθεν προστρεχόντων εἴτε πρὸς θεραπείαν ἀπὸ νόσου τινὸς ή καὶ πρὸς πανηγυρισμὸν τοῦ θεοῦ· ή ἐὰν ἔλειπον τὰ δεύτερα, ὑπῆρχον ὅμως τὰ πρῶτα, ή τούλαχιστον βωμός τις, πρὸς δὲ οἱ εὐλαβεῖς ἐν ἡμέραις τακταῖς ή ἐκτάκτοις συνερχόμενοι δῶρα καὶ θυσίας προσέφερον. Ἐν τοῖς δευτέροις ὅμως, τοῖς εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους ἀνακαλυφθεῖσιν, ή ὑπαρξίες ναῶν καὶ ἑτέρων οἰκοδομημάτων δὲν ἥτο ἀναγκαῖα, πλὴν τοῖς ἐπισημοτάτοις τούτων εἴτε διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς τέλεσιν ἔχαισθιον θαύματος, εἴτε καὶ διὰ τὴν ἔξοχον θυσικήν καλλονήν τῆς θέσεως. Παρὰ ταῦτα ἐκτίζοντο συνήθως ναοί, μοναστήρια, ή καὶ ἔξωκκλησία, εἰς ἃ συρρέοντα πλάνη πολλά τῶν ἀσθενούντων διὰ δεκτησιῶν καὶ νηστειῶν τὴν ιασίνην αὔτῶν ἀπὸ τῆς κατατρυχούσης ἔχαιτονται νόσους, πρὸς τούτοις ὅμως καὶ πλήθη προσκυνητῶν ἐν ᾧ ἦσαν θέρεος συρρέοντα καὶ πολλὰ δῶρα πρὸς τό, εἰς δὲ ἀφιερωμένον τυγχάνει λερὸν πρόσωπον τὸ ἀγίασμα, προσθέμοντες, καὶ ἀπὸ κοινοῦ προσευχόμενοι, ἀκολούθως εὐώχοινται τρώγοντες, πίνοντες καὶ δροχούμενοι πέριξ τοῦ λεροῦ ναοῦ ή ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ, καθάπερ τοῦτο συμβαίνει ἀλλαχοῦ τε καὶ μάλιστα ἐν Καβαλῆ. Τρία δηλ. τέταρτα μακρὰν τῆς γείτονος ταύτης κωμοπόλεως κεῖται ἐπὶ ὑψηλῆς θέσεως τὸ ἀγίασμα τοῦ προφήτου Ἡλίου, ἐὰν δὲν ἀπατῶμα, εἰς δὲ κατὰ τὴν 2 Ιουλίου συρρέοντες οἱ κάτοικοι πανδημεῖ καθὼς καὶ ἐξ ἑτέρων κωμῶν πραγματικάς θυσίας αἰγῶν καὶ προβάτων προσθέρουσι τῷ οὐρανοβάμοντι προφήτῃ, μετανάστης ἀκολούθως ἔφοντες ἐν κοιναῖς κύτραις, συνεστιῶνται καὶ συνευθυμοῦσι καὶ πρὸς αὐλὸν ὅψη ὑνται περὶ τὸ παρεκκλήσιον. Τοῦτ' αὐτὸν πράττουσι καὶ κατὰ τὴν ἐστὴν τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου ἐν αὐτῇ τῇ κωμοπόλει, δὲ τε θυσιάζουσιν ἀπὸ τοῦ ταμείου τῆς ἐκκλησίας κούρῳ μπάνια εἰς τὸν διγιον, μετανάστης ἀκολούθως εἰς κοινάς τραπέζας καθημενοῖ τρώγουσι πλούσιοι καὶ πέντες, καὶ σπένδοντες εἰς τὸν διγιον εὐθυμοῦσι, βραδύτερον δὲ καὶ πρὸ τοῦ ναοῦ πρὸς αὐλὸν δροχοῦνται. Τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνονται, ἀλλὰ ἐν εὐρυτέρῳ κύκλῳ, καὶ ἐν Χαβρίζ (3 δρ. μακρὰν τῆς Ἀδριανουπόλεως), ἐνθα κεῖται τὸ ἀρχαιότατον καὶ μεγίστης φίμης ἀπολαύον ἀγίασμα τοῦ ἀγίου Παντελεήμονος, ἔχον ἐπ' αὐτοῦ καὶ παρεκκλήσιον, ἕτι δὲ καὶ ἐν Μιχαλίτζι (3 1/2 ὥρ. ἀπὸ τῆς Ἀδριανουπόλεως), ἐνθα κεῖται τὸ μεγίστης φίμης ἀπολαύον ἀγίασμα τῶν Ἀγίων Πάντων, ἔχον καὶ ναὸν παρ' αὐτό, καὶ πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἀγίας Τριάδος τῇ περιβούτῳ διὰ τὰς πολλὰς περιπετείας, δις ἐπὶ τῆς λαμπρᾶς ἀρχιερατείας τοῦ εὐκλεῶς τοὺς οἰακας τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου κατέχοντος παναγιωτάτου Νεοφύτου Ή ὑπέστη. Παρὰ τὴν μονὴν ἐπὶ ὑψηλοῦ βράχου, ἔχοντος θόλον φυσικόν, κεῖται τὸ ἀγίασμα, εἰς δὲ οὐ μόνον ἐκ τῶν πέριξ κωμῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀδριανουπόλεως συρρέουσι πλήθη ἀσθενῶν καὶ προσκυνητῶν, καὶ πανηγυρίζουσι πομπωδέστατα τελοῦντα πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ γυμνικοὺς ἀγῶνας. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν Σκουτάρει τῆς Θράκης ἀγίασμα τῆς Ἀγίας Τριάδος ἐπὶ μαγευτικωτάτης κείμενον θέσεως ἔχει παρ' αὐτό καὶ ἐκκλησίδιον, ως καὶ τὸ παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν ἐπὶ λαμπρᾶς θέσεως κείμενον Κετεν-

τζῆ-ἀγιάσμασι, ἐνθα πολλοὶ μεταβαίνουσι πρὸς διασκέδασιν μόνον, καὶ οὐχὶ πρὸς τέλεσιν προσθευχῆς, ἀτέ τοῦ τε ἀγιάσματος καὶ τοῦ παρ' αὐτὸ παρεκκλησίου εἰς ἐρείπια μεταβληθέντων. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν Λιτίτζῃ ἀγιάσματα κεῖνται πλησίον πρειτωμένων ναῶν, τὰ δὲ ἐν Μάκρῃ, ἀτινά εἰσι πολυπλοθῆ, πολλὰ μὲν καὶ σύμερον ἔτι κεῖνται πλησίον ἔξωκκλησίων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν μη ἔχοντων τοιαῦτα φημίζεται διτὶ ὁ πανδαμάτωρ ἔξηφάνισε ταῦτα χρόνος.

Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τῶν ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ ἀμπελῶσι τῆς Ἀδριανουπόλεως εὐρισκομένων ἀγιασμάτων, ἀτινά οὔτε εἶχον, οὔτε πᾶτο δυνατὸν νὰ ἔχωσι παρ' αὐτοῖς ναούς ή ἄλλα οἰκοδομῆματα, οὐδὲμιᾶς πρὸς τοῦτο ἀνάγκης ὑπαρχούσης τοῦτ' αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ διὰ τὰ πλεῖστα τῶν νεωτέρων ἀγιασμάτων τῶν ἐν τε Ἀδριανουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ εὐρισκομένων. — Τέξ ἀπάντων τούτων τί ἔχαγεται; Ὅτι δέ μετὰ ταῦτα ἀνεκαλύφθησαν δὲν εἶχον ἐξ ἀνάγκης καὶ ναόν, πλὴν τῶν ἐπισημοτέρων, διὸ οὐδὲ ἀναζητητέον παρ' αὐτοῖς καὶ ἐρείπια οἰκοδομημάτων ἀχαίων. Εἳναν δημοσίες ἐν τοῖς πρώτοις δὲν ἀνευρίσκωνται πανταχοῦ καὶ ἐρείπια δίκοδομημάτων, τοῦτο σημαίνει διτὶ πολλαχοῦ ὑπηρχον μόνον σηκοὶ ή βωμοὶ ἐκ λιθων ἀξέστων καὶ ἐκ τοῦ προσκείρου κατεσκευασμένων καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ἀτινά δικοδομήσαντα πανδαμάτωρ τέλεον ἔξηφάνισε χρόνος ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Τοιαῦτα τὰ ἔχαγόμενα ἐκ τῆς μονομεροῦς μελέτης μου, ἀτινά συμφωνοῦσι καὶ πρὸς τὰς δύο περὶ τῶν ἀγιασμάτων προταθείσας γνώμας ὑπὸ τῶν ἀξιοτίμων ἑταίρων, καὶ δύνανται νὰ συμβιβάσωσιν αὐτάς.

Ἐν Ἀδριανουπόλει, τῇ 12 φεβρουαρίου 1893.

Γ. Ι. ΛΑΜΠΟΥΣΙΔΗΣ.

Η ΣΠΟΥΔΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

κατὰ τὸν καθαγωτὸν Τζέμπ.

Ἐτέρω ἀξίωσις, ἡτις δύναται νὰ διατυπωθῇ ὑπὲρ τοῦ ἀρίστου ἐλληνικοῦ ἔργου εἰναι ἡ ἔξης, διτὶ δύναται νὰ ἐνεργῇ ως τοικὸν τῆς δικαιοίας καὶ ως ἐπιρρωστικὸν οἱ ἡμῖνες ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ βίου ἀγῶνι. «Τὸ νὰ μεταβῇ τις ἀπὸ τῆς μελέτης τοῦ Ὁμήρου εἰς τὰ τοῦ κόσμου ἔργα», λέγει ὁ κ. Γλάζδστων, «ταύτων εἰναι πρὸς τὸ ἔξερχεσθαι ἐκ γοντευτικοῦ ἀνακτόρου εἰς τὸ ψυχρὸν φῶς πολικῆς ἡμέρας. Ἀλλ' οἱ γοντεύκι τοῦ μάγου τούτου οὐδεμίαν εχουσι συγγένεικα μετὰ τοῦ ἐξΑίγυπτου ἐκείνου φραμίκου, ὅπερ, καταπνίγει τὸ πνεῦμα ἐν θηλυπρεπεῖ ἀδιαφορίᾳ, ἀλλ' εἰναι μᾶλλον ως τὸ φράμακον ἐσθλόν, ὅπερ ζωγόνοιν τὴν διένοιαν διὰ συναρφῆς μετὰ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δυνάμεως τῆς φύσεως, ἐν-

*) "Ιδε ἀριθμ. 20, σελ. 403 - 404